

Spiegelende karpers

Ze worden bezongen als ultieme vis voor de hengelaar, gekoesterd als siervis of juist gewaardeerd als consumptievis: de karper is wereldwijd een van de meest besproken, beschreven en gekweekte vissoorten. Onder al die karpers neemt de spiegelkarper een bijzondere plaats in.

TEKST:

Bert Cremers

ILLUSTRATIES:

Archief en Janny Bosman

Door een genetisch mankement ontwikkelt de spiegelkarper geen volledig schubbenharnas.

Door opzet en berekening van de telende mens is de karper door de eeuwen heen het nodige van zijn wilde oorspronkelijkheid kwijtgeraakt. In de beslotenheid van de kunstmatige kweek onderging hij vervormingen van allerlei aard. Zijn bek werd wijder, het darmkanaal kreeg lengte erbij en de ruggengraat raakte ernstig gekromd. Het schubbenkleed ontsnapte evenmin aan de kritische aandacht van de teler. In de kweekverblijven verschenen zeer sporadisch karpers met een incompleet schubbenkleed. Deze mutanten betroffen echter geen voortvloeijsels van het kweekproces zelf. Hun aparte lijven kwamen voort uit genetische fouten. Wel domineerden ze in toenemende mate het modebeeld dat de kwekers aanhingen. Hun voorkeur was eigentijds en ging uit naar schaars beklede creaties. Vooral in landen waar de vrouw des huizes zich een panklare vis wenste, zoveel als mogelijk van zijn

schubben verschoond, werd de schaars beschubde spiegelkarper een gewild consumptiemodel.

Defect DNA

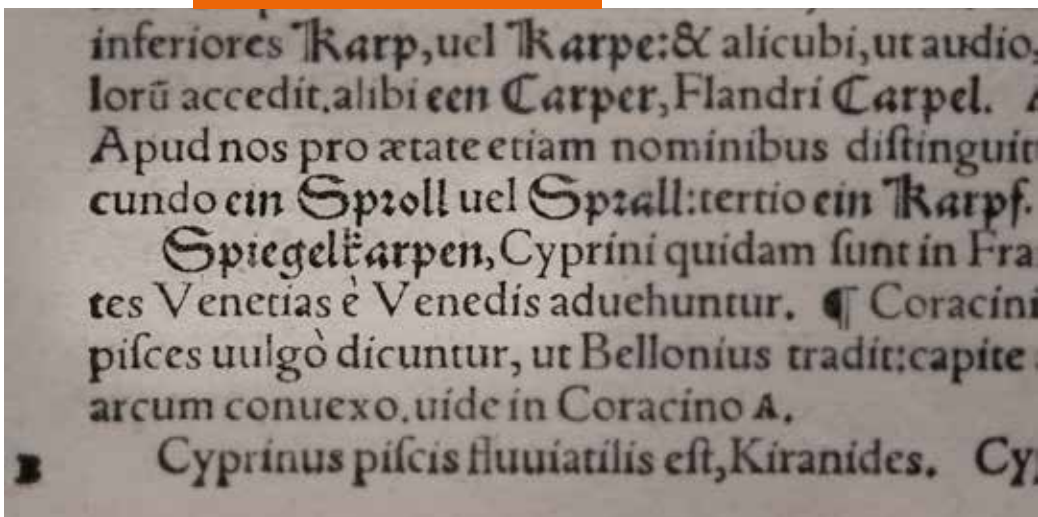
De beschubbing van de karper is in genetisch opzicht gekoppeld aan andere vitale lichaamskenmerken. Het gen dat de schubbenvorming codeert, is namelijk ook leidend bij processen die de ontwikkeling van het embryo aangaan. Dit stukje erfelijkheid is bij de spiegelkarper gemuteerd (beschadigd) en hindert zodoende de formatie van een gaaf schubbenharnas. Bij het ontbreken van schubben is het dus redelijk om te verwachten dat zich aanvullend lichamelijk verval aandient. Maar behalve zijn incomplete schubben is de spiegelkarper echter niet behept met serieuze afwijkingen. Anders is dat bij embryo's van bijvoorbeeld muizen, die bij een defect aan datzelfde gen niet tot wasdom komen. De mens ontwikkelt in zijn geval het Kallmann-syn-

droom. Hierbij is de patiënt belast met een verminderde reukzin en mismaakte teelballen dan wel eierstokken.

Het is een groot geluk dat de spiegelkarper verschoond blijft van bijkomende ontwikkelingsstoornissen. Dit kleine wonder blijkt gelegen in zijn erfelijk materiaal. Niet één maar twee genen coderen bij de karper voor de schubbenvorming. Bij de spiegelvariant is een van beide erfelijkheidsdragers dus beschadigd. Het gave gen functioneert echter volwaardig en garandeert een normale groei van het embryo. Het toeval wil dat dit stukje erfelijkheid uitvalt vlak voordat de vis zijn schubben krijgt. Alles draait vanaf dat moment om het gemuteerde gen en zijn defect leidt onvermijdelijk tot een schaars beklede karper.

Bespiegelingen op papier

Letteren die duiden op het bestaan van de spiegelkarper, komen we

Een allervroegste vermelding van de spiegelkarper staat vereeuwigd in 'Historia Animalium' van de hand van Conrad Gessner.

voor het eerst tegen in het zestiende-eeuwse schrift. Tegen 1550 maken Poolse documenten melding van kweekvissen met een onvolledige amorfe beschubbing. Een herbevestiging van deze extravagante lichaamsbedekking vinden we in *Historia Animalium*, geschreven door Conrad Gessner in de jaren 1551-1587. De Zwitserse natuurwetenschapper stelt dat een zekere bevelking de karper deelachtig is geworden, maar verzuimt om deze oneffenheden te detailleren als diens schubben: "Spiegelkarpers, sommige van deze karpers zijn afkomstig uit Franconia (gelegen in huidig Duitsland) en worden zo genoemd vanwege hun vlekken." Aangezien Gessner de spiegelkarper identificeert met vage krabbels, is het weinig aannemelijk dat hij deze variant ooit in levenden lijve (of op een afbeelding) heeft waargenomen.

De oudste woorden die een juist én volledig beeld scheppen, blijken aangetekend door Bohuslav Balbinus in *Miscellanea Historica regni Bohemiae*. De Tsjechische natuurkenner produceerde het werk tussen de jaren 1669-1687. Het Latijn dat hij wijdde aan 'Carpiones regii' luidt begrijpelijk vertaald:

Koningkarpers, een soort die men buiten Bohemen nauwelijks aantreft, soms echter ook in Moravië, maar door ons aangevoerd. Ze hebben twee rijen schubben, die van kop tot staart

doorlopen, de rest van het lijf is kaal. De schubben zijn aan de uiteinden goudkleurig. Ze onderscheiden zich ook van anderen door de allerheerlijkste smaak van het vlees. Maar vanwege hun teerheid leven ze niet lang, omdat ze met dat schubbenpantser nauwelijks worden beschermd tegen verwondingen.

Beeltenissen

De misschien wel oudste afbeelding van een spiegelkarper valt te bewonderen in een Zwitsers album met waterverfschilderingen. Samen met een tweede deel bestrijkt het een verzameling van in totaal 369 aquarellen van dieren. Het zijn geen gedrukte prenten, maar origineel geschilderde werkjes. Hun stijlverschillen verraden dat ze zijn vervaardigd door meerdere kunstenaars. Beide albums zijn naamloos en dragen geen datum. Dankzij onderzoek van wetenschapshistorica Florike Egmond is vastgesteld dat de platenboeken zijn aangelegd door de Zwitserse bioloog Felix Platter, leerling en vriend van Conrad Gessner. Beide heren hadden een verzamelpassie voor schilderijen van dieren. De aquarellen van Gessner hebben model gestaan voor de veelvuldige prenten die voorkomen in *Historia Animalium*. Nadat hij in 1565 overleed, kwamen ze in het bezit van Platter. Met knip- en plakwerk bracht hij ze bijeen in twee unieke albums – aangevuld met schilde-

ringen uit zijn eigen collectie. Het album waarin de spiegelkarper acte de présence geeft, is gevuld met aquarellen van vissen, krabben, kreeften, schelpdieren en andere zeebewoners. De schildering heeft een bijschrift in het Latijn, door Platter geplaatst, die de lezer vertelt wanneer en door wie het kunstwerkje is gecreëerd: "Cyprinus specularis Spiegelkarpf ad vivum depinxit M Joseph A° 89." De beeltenis van de spiegelkarper, in het Duits 'Spiegelkarpf' genaamd, is vervaardigd door M Joseph anno 1589. De oudste gedrukte boekprent van een spiegelkarper is een zwartwit beeltenis en van lijvig formaat bovendien. Liefst een volle pagina beslaat hij in het toch al groot uitgevallen *Danubius Pannonico-Mysicus* (1726) van de hand van de Italiaanse natuurkenner Luigi Ferdinando Marsigli. Zijn portret van *Cyprinus* opent met de schubkarper, gevolgd door het spiegelglas, waarover hij oplettend vermeldt:

De tweede karpersoort, die door de Duitsers Spiegel-Kharpfen of König wordt genoemd, verschilt om te beginnen van de eerste soort door de schubben die vier keer zo groot zijn. Waar ze aan het lijf vastzitten, zijn ze doorschijnend. Aan het achtereind tot aan het rondlopende middenstuk zijn ze echter goudkleurig, terwijl ze elkaar zelden in één ononderbroken lijn opvolgen. In de tweede plaats verschilt de soort door de huid, die rond de rug zwart is, rond de flanken en de buik goudkleurig en bij grotere exemplaren opvallend glanzend. Qua smaak is hij lekkerder dan de eerste karpersoort.

Neerlands bijdragen

De allereerste schetsen van de spiegelkarper van eigen bodem blijken evenmin verschoond van onheldere en foute details. Een werk waarin we het ras vroeg op het letterkundig spoor komen, is het fraai geïllustreerde *Visboeck* (1577-1581) van Adriaen Coenen. De man uit Scheveningen laat er geen twijfel over bestaan zijn dorst naar kennis te hebben geleest met de kennisbundeling van Conrad Gessner. De enige

Deze misschien wel oudste afbeelding van een spiegelkarp dateert uit 1589 en siert een prachtig Zwitsers aquarellen-album.

Latijnse volzin die hij aan de spiegelkarp wijdt, komt overeen met die uit *Historia Animalium*: “In Franconia Cyprinorum quoddam genus appallant Spiegelkarpn à maculis”, dat zoveel betekent als: “In Franconia noemen ze een zekere soort van karpers Spiegelkarpers vanwege hun vlekken.”

Martinus Houttuyn, wetenschapper en botanicus, geeft een juiste schets van de spiegelkarp, hoewel hij net als Coenen en Jonston de spiegelkarp niet kwalificeert als een bewoner van de Nederlandse wateren:

Van deezn, die ook Karper-Koning geheten wordt, en te Dresden dikwijls te koop komt, maakt de Heer Klein gewag onder den naam van Karper, die gebaad is, met de Schubben vier- en meer maalen zo groot als in de gewoone Karper; hier en daar naakt en harder van Huid. De schubben van deeze, zegt hy, zyn ter plaatse daar zy hunne inplanting hebben, doorschynende, en volgen zelden in een onafgebroken ry op elkander. De Huid is aan de Rug zwart, op de Zyden en by de Navel Goud kleurig.

Bewijs dat de spiegelkarp in Houttuyns tijd al minstens een kleine eeuw in vaderlands water verkeerde, is te vinden in *Verhandelingen* (1769), verschenen van de hand van Joannes Florentius Martinet. Zo overpeinst hij:

Men vindt in den stroom der Meyery, die van Oosterwyk door Esch loopt, en by Heslaar in de Dommel valt, Karpers, Steenkarpers [kroeskarpers], enz. maar kent men de weerga van dien Karper, die in 't jaar 1692 in dien stroom gevangen werdt, weegende 8 ponden, voorzien van een gering getal Schubben, zynde deeze veel grooter, dan die van andere Karpers, niet het geheele lighaam bedekkende, maar latende verscheidenen' ledige vlakken door hunnen afstand van elkander open? En waarom zyn 'er, na het vangen van dien Visch (...) weinigen soortgelyken op dien stroom meer gevangen?

Zeldzame verschijning

De nevelen waarin de spiegelkarp lange tijd was gehuld, losten door nieuwe wijsheden uiteindelijk geleidelijk op. In *Verslagen van de Vereeniging tot Bevordering der Inlandse Ichthyologie* (1847), samengesteld door W.P. van den Ende, lezen we “dat het verschil, hetwelk men tusschen den karp en den spiegelkarp opmerkt, slechts als eene tegennatuurlijke gesteldheid der huid is aan te merken, en dat deze laatste dus ook slechts als eene verscheidenheid van de eerste moet beschouwd worden; waaruit volgt, dat de spiegelkarp ten onregte meermalen als eene bijzondere soort is beschouwd worden.” En verder: “Men kan uit een en ander afleiden, dat de spiegelkarp waarschijnlijk nergens hier te lande in eenige hoeveelheid voorkomt, en tot de meer zeldzame Nederlandse visschen moet gerekend worden.”

Het is mooi; het besef wat de oude letteren ons geven: de spiegelkarp, met zijn grote schubben als spiegeltjes, is een prachtige bijdrage aan de schoonheid en het mysterie van de onderwaterwereld. ■

Deze eerste boekprent in druk van een spiegelkarp, afkomstig uit Danubius Pannonico-Mysicus, zag het licht in 1726.